

"TARJIMADA TERMINOLOGIYA BILAN ISHLASHNING ILMIY ASOSLARI"

Sobirova Sabina Sanjar qizi

O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti,

Tarjimonlik fakulteti, TING 2501-talabasi.

E-mail: angelina.angelina2706@gmail.com

tel: +998880199669

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjima jarayonida terminologiya bilan ishlashning ilmiy-nazariy asoslari yoritildi. Termin tushunchasi, uning xususiyatlari, tarjimada terminlarning adekvatlik, ekvivalentlik va standartlashuv masalalari zamonaviy tarjimashunoslik yondashuvlari asosida tahlil qilindi. Shuningdek, terminologik muammolar, ularni hal etish usullari va tarjimon kompetensiyasida terminologik bilimlarning o'rni ochib berildi.

Kalit so'z: tarjima, terminologiya, termin, ekvivalentlik, adekvatlik, standartlashuv, ilmiy tarjima.

Annotation: This article examines the scientific and theoretical foundations of working with terminology in the translation process. The concept of a term, its characteristics, and the issues of adequacy, equivalence, and standardization of terms in translation are analyzed based on modern approaches in translation studies. In addition, terminological problems, methods for their resolution, and the role of terminological knowledge in a translator's professional competence are revealed.

Key word: translation, terminology, term, equivalence, adequacy, standardization, scientific translation.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы работы с терминологией в процессе перевода. Понятие термина, его характеристики, а также вопросы адекватности, эквивалентности и стандартизации терминов в переводе анализируются на основе современных

подходов переводоведения. Кроме того, раскрываются терминологические проблемы, способы их решения и роль терминологических знаний в профессиональной компетенции переводчика.

Ключевые слова: *перевод, терминология, термин, эквивалентность, адекватность, стандартизация, научный перевод.*

Zamonaviy globallashuv sharoitida ilm-fan, texnika, huquq, tibbiyot, pedagogika va boshqa sohalararo axborot almashinuvi jadallashmoqda. Ushbu jarayonda tarjimaning oʻrni beqiyos boʻlib, ayniqsa terminologiya bilan ishlash tarjima sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Terminlar aniq ilmiy tushunchalarni ifodalagani sababli, ularni notoʻgʻri tarjima qilish mazmunning buzilishiga, ilmiy xatolarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun terminologiya bilan ishlashning ilmiy asoslarini chuqur oʻrganish tarjimashunoslikning muhim masalalaridan biridir.

Termin — muayyan fan, texnika yoki kasbiy sohada aniq bir tushunchani ifodalovchi maxsus leksik birlikdir. Terminlarning asosiy xususiyati ularning aniqligi, bir maʼnoliligi va tizimlilik bilan belgilanadi. Terminologiya esa muayyan soha terminlarining majmui va terminlar tizimini oʻrganadigan fan sohasi sifatida qaraladi. Ilmiy nuqtai nazardan terminologiya umumadabiy leksikadan farqli ravishda, emotsional-ekspressiv boʻyoqlardan xoli, mantiqiy va konseptual asosga ega boʻladi.

Fikrimizning dalili sifatida quyidagi ilmiy jihatlar va misollarni keltirish mumkin.

Avvalo, terminlarning aniqligi va bir maʼnoliligi ilmiy tafakkurning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Masalan, umumadabiy tilda koʻp maʼnolilik xususiyatiga ega boʻlgan ayrim soʻzlar ilmiy termin sifatida faqat bitta, qatʼiy belgilangan tushunchani ifodalaydi. Bu holat terminlarning kommunikativ vazifasini aniq va xatosiz bajarishini taʼminlaydi. Ilmiy matnda terminning oʻrni almashtirilishi yoki nooʻrin qoʻllanilishi mantiqiy bogʻlanishning buzilishiga olib keladi.

Shuningdek, terminlarning tizimlilik xususiyati ham terminologiyaning ilmiy tabiatini isbotlaydi. Har bir termin alohida holda emas, balki maʼlum bir tushunchalar

tizimi doirasida mavjud bo'ladi. Masalan, muayyan fan sohasida qo'llaniladigan terminlar o'zaro ierarxik, semantik va funksional munosabatlar asosida bog'langan bo'lib, bu holat ilmiy bilimlarning tizimli tarzda shakllanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, terminologiyani emotsional-ekspressiv bo'yoqlardan xoli bo'lishi uning obyektiv ilmiy xarakterini ta'minlaydi. Badiiy yoki publitsistik matnlarda so'zlar ko'pincha subyektiv munosabatni ifodalasa, terminlar faqatgina tushunchaning mohiyatini aks ettiradi. Shu sababli terminlar ilmiy matnlarda aniqlik, betaraflik va mantiqiy izchillikni ta'minlovchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Natijada, terminologiya nafaqat leksik birliklar majmui, balki ilmiy tafakkur va konseptual bilimlarni ifodalovchi maxsus tizim ekanligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu esa terminologiyani umumadabiy leksikadan tubdan farq qilishini hamda uni alohida ilmiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganish zarurligini asoslab beradi.

Tarjima jarayonida terminlar asosiy axborot tashuvchisi bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa ilmiy va rasmiy matnlarda terminlarning to'g'ri qo'llanilishi: matnning ilmiy ishonchliligini, muallif g'oyasining aniqligini, o'quvchi tomonidan to'g'ri tushunilishini ta'minlaydi. Agar termin noto'g'ri tanlansa tushuncha buziladi; ilmiy mantiq izdan chiqadi; tarjima sifati pasayadi. Shu sababli terminologik aniqlik tarjimaning eng muhim mezonlaridan biri hisoblanadi.

Tarjimada terminologiya bilan ishlash faqatgina lug'aviy moslikni topish bilangina cheklanmaydi, balki tushunchalar tizimini chuqur anglashni ham talab etadi. Chunki turli tillarda bir xil termin ortida turli ilmiy an'analar va konseptual yondashuvlar mavjud bo'lishi mumkin.

Tarjimada terminologik ekvivalentlik — manba tilidagi terminning mazmun, funksiya va qo'llanish doirasiga mos keluvchi birlikni maqsad tilida topish bo'lib, ilmiy adabiyotlarda ekvivalentlikning quyidagi turlarini ko'rib chiqaylik.

To'liq ekvivalentlik – termin har ikki tilda bir xil tushunchani ifodalaydi. Ya'ni manba tilidagi termin bilan maqsad tilidagi termin semantik mazmuni, funksional vazifasi va qo'llanish doirasi jihatidan to'liq mos keladi. Bunday holatda terminlar

o‘rtasida ma’no farqi yoki tushunchaviy siljish kuzatilmaydi hamda tarjima jarayonida qo‘shimcha izoh berishga ehtiyoj tug‘ilmaydi.

To‘liq ekvivalentlik, asosan, xalqaro miqyosda shakllangan va standartlashtirilgan terminlarda uchraydi. Masalan, ilm-fan va texnika sohalarida keng qo‘llaniladigan “atom”, “formula”, “genetika”, “internet” kabi terminlar turli tillarda bir xil ilmiy tushunchani ifodalaydi. Ushbu terminlarning mazmuni aniq belgilangan bo‘lib, ularning qo‘llanishi milliy til xususiyatlariga qaramay, deyarli o‘zgarmaydi.

Shu bilan birga, to‘liq ekvivalentlik tarjimada eng maqbul va ideal holat hisoblanadi, chunki u ilmiy aniqlikni saqlash, matnning mantiqiy yaxlitligini ta’minlash hamda o‘quvchi yoki mutaxassis tomonidan tushunishni osonlashtirishga xizmat qiladi. Tarjimon bunday terminlar bilan ishlash jarayonida asosan me’yoriy terminologik lug‘atlar va standartlarga tayangan holda ish olib boradi. Demak, to‘liq ekvivalentlik mavjud bo‘lgan terminlar ilmiy tarjimaning barqarorligi va ishonchliligini ta’minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Qisman ekvivalentlik – tushuncha yaqin, ammo to‘liq mos emas. Ya’ni manba tilidagi termin ifodalagan tushuncha maqsad tilida mavjud bo‘lsa-da, u mazmun, hajm yoki qo‘llanish doirasi jihatidan to‘liq mos kelmaydi. Bunday holatda terminlar o‘rtasida ma’lum semantik tafovut saqlanib qoladi va tarjimon ushbu farqni hisobga olgan holda mos variantni tanlashi lozim bo‘ladi. Qisman ekvivalentlik, asosan, milliy-madaniy xususiyatlarga ega, huquqiy, pedagogik, ijtimoiy yoki psixologik tushunchalarda ko‘proq uchraydi. Masalan, bir tildagi termin boshqa tilda umumiy ma’noda muqobil birlikka ega bo‘lishi mumkin, biroq uning tarkibiy belgilari, funksiyasi yoki ilmiy talqini bir xil bo‘lmaydi. Natijada, tarjimada ma’lum darajada mazmuniy torayish yoki kengayish yuz beradi.

Bunday vaziyatda tarjimon: terminning kontekstini chuqur tahlil qiladi; fan sohasi doirasidagi talqinlarni solishtiradi; zarur hollarda izohli tarjima yoki qo‘shimcha tushuntirishlardan foydalanadi. Shunday qilib, qisman ekvivalentlik tarjimada eng ko‘p uchraydigan va eng mas’uliyatli holatlardan biri bo‘lib, u tarjimondan nafaqat til bilimini, balki muayyan soha bo‘yicha ilmiy kompetensiyani ham talab etadi.

Ekvivalentsizlik – maqsad tilida aynan shu termin mavjud emas. Ya’ni manba tilidagi termin ifodalagan tushuncha maqsad tilining leksik-terminologik tizimida mustaqil va tayyor shaklda mavjud bo‘lmaydi. Bunday holat, asosan, ma’lum bir millat, madaniyat, huquqiy tizim yoki ilmiy maktabga xos bo‘lgan tushunchalarni ifodalovchi terminlarda uchraydi.

Ekvivalentsizlikning yuzaga kelishiga quyidagi omillar sabab bo‘ladi: maqsad tilida mazkur tushunchaning yo‘qligi; fan yoki sohaning rivojlanish darajasidagi tafovutlar; milliy-madaniy va tarixiy farqlar; yangi yoki innovatsion ilmiy tushunchalarning paydo bo‘lishi. Bunday vaziyatda tarjimon terminni to‘g‘ridan-to‘g‘ri almashtirish imkoniyatiga ega bo‘lmaydi va quyidagi ilmiy asoslangan usullardan foydalanadi: transliteratsiya yoki transkripsiya (terminning shaklini saqlab qolish); kalkalash (tarkibiy qismlarini tarjima qilish); izohli tarjima (tushunchani kengroq bayon etish); neologizm yaratish (til me’yorlariga mos yangi termin hosil qilish).

Demak, ekvivalentsizlik tarjimada eng murakkab holat bo‘lib, u tarjimondan yuqori darajadagi ilmiy tafakkur, terminologik sezgirlik va ijodiy yondashuvni talab etadi. Shu orqali tarjima nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo va ilmiy muloqot vositasi sifatida ham namoyon bo‘ladi. Ekvivalentsizlik holatida tarjimon: transliteratsiya, kalkalash, izohli tarjima usullaridan foydalanadi.

Xulosa qilib aytganda, tarjimada terminologiya bilan ishlash murakkab va mas’uliyatli jarayon bo‘lib, u chuqur ilmiy yondashuvni talab etadi. Terminlarning semantik aniqligi, ekvivalentligi, kontekstual mosligi va standartlashtirilgan shaklda qo‘llanishi tarjima sifatining asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir. Shuning uchun terminologiya bilan ishlash tarjimashunoslikning mustaqil va muhim ilmiy yo‘nalishi sifatida doimiy tadqiq etilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Bakirova, H. B., Usmanova, L. A., Djuraeva, N. B., & Saidvalieva, D. R. (2021). The role of terms of specialty in professionally oriented education. Journal of Hunan University (Natural sciences)

2. Bakirova, H. (2021). Typology of methodological and linguistic difficulties in the formation of lexical competence. ACTA NUUz.
3. Bakirova, H. B. (2021). Some techniques of working on professional vocabulary. & quot; online–conferences & Quot; PLATFORM,
4. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O‘zbek tili terminologiyasi masalalari. <https://tilshunoslik.uz>
5. Terminology work and terminology science — Vocabulary. <https://www.iso.org/standard/66946.html>

